

Părintele Dumitru Stăniloae – principii teologice și misionare pentru dialogul intercreștin*

Părintele Dumitru Stăniloae (1893-1993), cel mai mare teolog al secolului XX, pionier al ecumenismului a dovedit prin opera sa mai multe valențe nu doar filocalice și mistice ci și neopatrstice, chiar ecumenice și universale, iar el, ca om, a fost un adevărat trăitor, smerit și simplu, cu toate că făcea dovada unui discurs teologic academic „care pe mulți i-ar fi putut arunca în brațele demonului mândriei”.

Cât privește activitatea ecumenică a sărbătoritului, trebuie să avem în vedere cele trei etape ale vieții, etape marcate și jalonate concret de diferite evenimente prin care a trecut neamul românesc și anume: I până în anul 1964, anul eliberării din închisoare, când nu numai părintele, dar nici Biserica Ortodoxă Română, în mod oficial, instituțional, nu a fost implicată în activitatea ecumenică; II 1964 – până la retragerea la pensie și anul 1989, când a participat la întruniri ecumenice, în special la dialogul cu necalcedonenii și Biserica Evanghelică din Germania (EKD) (vezi Pavel și Toroczkai, p. 135) și III perioada de după anul 1989 și până la trecerea la cele veșnice (1993), când prin anumite declarații de presă sau interviuri s-a pronunțat împotriva ecumenismului, ba chiar reluând o afirmație a Sfântului Iustin popovivi cum că ecumenismul ar fi erezia secolului XX, ceea ce denotă prin chiar afirmațiile sale că nu a avut întotdeauna exactitatea de a defini lucrurile, „m-am legănat așa” (comparându-se cu părintele Arsenie Boca și cu Corneliu Codreanu). „Eu nu prea sunt pentru ecumenism; a avut dreptate un sârb, Iustin Popovici, care l-a numit pan-erezia timpului nostru. Eu îl socotesc produsul masoneriei, relativizează credința adevărată”. În altă parte însă, adevărat cu patru decenii înainte afirma: „pornirea

* Referat susținut la Congresul Internațional de Teologie „Receptarea opere Părintelui Dumitru Stăniloae”, București, 2-5 oct. 2013, publicat în vol. *Academician Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, părintele teologiei românești*, Ed. Universității Oradea, Oradea, 2014.

ecumenistă contemporană este fără îndoială o pornire foarte generoasă și nimeni nu trebuie să rămână nepăsător față de ea”¹.

Introducere

Părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993) este cel mai important teolog ortodox român al secolului al XX-lea și unul dintre cei mai de seamă teologi ortodocși din toate timpurile. Opera sa monumentală reprezintă un reper pentru generațiile de azi și de mâine, o constantă teologică de care este imposibil să nu se țină seama.

Principalele coordonate pe care s-a articulat această gândire teologică vastă sunt²: 1) din punct de vedere filosofic, dialogul critic continuu cu gândirea contemporană, trecută prin filtrul spiritualității patristice; 2) din punct de vedere teologic, pe de o parte, delimitarea de excesele filosofiei religioase ruse (tot prin recursul la tradiția patristică), iar pe de altă parte, îmbinarea dogmaticii cu spiritualitatea și acestea două cu dimensiunea eclezial-liturgică a teologiei³.

Mai există și un al treilea aspect, evidențiat de exegeții gândirii Părintelui Dumitru Stăniloae, și anume relevanța ecumenică a acesteia. Este tema și studiului de față, în care ne propunem să prezentăm principalele direcții teologice pe care marele teolog român le-a urmat în cadrul participării sale la dialogul intercreștin.

Fundamentele teologice ale unității creștine

Într-o cuvântare scrisă pentru a fi citită la ceremonia organizată în cinstea împlinirii a 90 de ani, Părintele Stăniloae declara că principala sa lucrare de sinteză, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, a avut în centru hristologia⁴. Centralitatea asupra Persoanei lui Iisus Hristos și a lucrării Lui mântuitoare

¹ „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, în *Ortodoxia*, 4/1967, p. 497

² Silviu Rogobete, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 22 ș.u.

³ Vezi Ioan I. Ică jr., „De ce «Persoană și Comuniune»?”, în Idem (ed.), *„Persoană și comuniune”. Prinos de cinstire Părintelui Prof. Acad. Dumitru Stăniloae (1903-1993) la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Arhiepiscopia Ortodoxă Sibiu, 1993, p. XXVI.

⁴ D. Stăniloae, „Jubiților mei frați sibieni”, în Ioan I. Ică jr. (ed.), *Persoană și Comuniune...*, p. 638.

în gândirea teologului român nu doar soteriologia, eclesiologia sau spiritualitatea, după cum a spus I. Bria⁵, ci și viziunea sa ecumenică. Nu întâmplător E. Bartoș vorbea despre o „hristologie holistă”⁶, propusă ca temă de reflecție inclusiv în dialogul inter-creștin. Centralitatea lui Hristos în creație determină în fapt misiunea Bisericii în lume: înainte de toate, creștinismul face ca, într-un anumit sens, să fie desființată granița dintre sacru și profan, iar fiecare om poate astfel să acceadă la mântuirea inaugurată de Întrupare. Biserica este Trupul tainic al lui Hristos. Ea este mediul de unire al tuturor oamenilor; ea este „unire a tot ce există, sau e destinată să cuprindă tot ce există: Dumnezeu și creația”. Dacă însuși planul dumnezeiesc era desăvârșirea atotunității, reluarea acestuia după cădere nu ar fi fost posibilă fără venirea lui Dumnezeu în lume: „Dacă Fiul lui Dumnezeu n-ar fi luat trup și nu l-ar fi îndumnezeit prin Înviere și Înălțare, ar fi lipsit inelul de legătură între Dumnezeu și creațiune, precum ar fi lipsit iubirea lui Dumnezeu care să se reverse în noi și să ne atragă la unirea cu El în iubire”⁷. S-a afirmat că unitatea tuturor în Hristos implică și deschiderea spre celălalt, o alteritate ce definește aspectul teandric, dialogic al Bisericii. Dumnezeu lucrează în toată creația, iar Hristos „este prezent în toată creația, dincolo de frontierele creștinismului văzut, deși este perceput și înțeles în grade diferite”⁸.

Chiar plecându-se de la această unitate ontologică a tuturor în Iisus Hristos ni se prezintă nașterea mișcării ecumenice de către Părintele Stăniloae. Astfel, pe lângă modul nesatisfăcător prin care reușesc creștinii să răspundă la probleme umanității moderne, mai este de amintit și nemulțumirea conștiinței creștinătății de a suporta „dureroasa fărâmițare din sânul său propriu”. Drept urmare, mișcarea ecumenică „a luat ființă dintr-un sentiment de vinovăție al formațiunilor creștine pentru cele două neajunsuri amintite și din voința de a le vindeca”. Din acest punct de vedere, ea apare ca un act

⁵ Ion Bria, *Spațiul Nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Trinitas, Iași, 1994, p. 18.

⁶ Emil Bartoș, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 198.

⁷ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, EIBMBOR, București, 1978, p. 208-209.

⁸ Cristinel Ioja, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, în *Revista Ecumenică Sibiu*, 1 (2009), nr. 3, p. 372.

divin providențial, căci „nu se poate să nu se vadă în apariția și acțiunea ei lucrarea lui Dumnezeu”⁹.

Cu referire la cele declarate în cadrul întrunirii ecumenice de la New Delhi, se va accentua că elementele constituive ale viitoarei unități creștine vor trebui să fie: 1) „numai în Hristos”, 2) „în fiecare loc”, 3) „sunt botezați în Hristos”, 4) „conduși (aduși) de Duhul Sfânt într-o deplină comuniune”, 5) „aceeași credință apostolică”, 6) „frâng aceeași pâine”, 7) „uniți în rugăciune”, 8) „slujitorul și membrii uniți de toți”, 9) „în toate locurile și timpurile”¹⁰. În fapt, printr-o atentă analiză a concepției lui Stăniloae, N. Moșoiu¹¹ face o paralelă între aceasta și textul de la F. Ap. 2, 42, unde se arată că după întemeierea Bisericii primii creștini „stăruiau în învățătura Apostolilor și în părtășie, în frângerea pâinii și în rugăciuni”. Apare în acest text scripturistic o succesiune a celor patru elemente de care ar trebui să țină seama orice activitate din cadrul dialogului ecumenic - și, indirect, aceasta reprezintă ideea fundamentală ce se desprinde din opera Părintelui Dumitru Stăniloae.

Mai întâi de toate, trebuie avută în vedere învățătura Apostolilor – *in finitus progressus in idem*. Aceasta se referă la realitatea istorică dinamică a credinței creștine, revelată de și în Mântuitorul Iisus Hristos, explicată, transmisă și proclamată de Biserică sub asistența Duhului Sfânt, Cel Care o și statornicise în chip normativ în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. (Cea din urmă constituie chiar permanentizarea „dialogului viu al Bisericii cu Hristos”¹².)

În special Biserica Ortodoxă este cunoscută ca o Biserică a Tradiției, fiind cea care a păstrat cu fidelitate conținutul kerygmei apostolice și practica sacramentală apostolică în întregimea lor¹³. Specific Ortodoxiei ar fi evitarea tendinței spre confruntare și îmbrățișarea în schimb a învățăturii în integra-

⁹ D. Stăniloae, „Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual”, în *Orthodoxia*, 15 (1963), nr. 3-4, p. 544.

¹⁰ Vezi *Ibidem*, p. 573-585.

¹¹ Nicolae Moșoiu, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Editura Paralela 45, Pitești – Brașov – Cluj-Napoca, 2000, p. 246 ș.u. În continuare vom urma această excelentă și minuțioasă analiză.

¹² D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, p. 53, 58.

¹³ Idem, „Concepția ortodoxă despre Tradiție și despre dezvoltarea doctrinei”, în *Orthodoxia*, 27 (1975), nr. 1, p. 5.

litatea ei. Consecința directă, ni se spune, este că la întâlnirea cu Ortodoxia mulți creștini occidentali consideră că „unitatea creștinismului nu se poate realiza în afara Ortodoxiei, că nu se poate realiza decât sub semnul Ortodoxiei, sub semnul revenirii la plenitudinea inițială”¹⁴. Nu poate fi vorba în această afirmație de exclusivism sau de idealizarea realității¹⁵, întrucât pe aceeași pagină se afirmă critic și anumite tendințe manifestate de ortodocși: de exemplu, aceștia au ajuns să accentueze independența Bisericilor locale, „uitând” uneori de formele menținerii unității lor, în opoziție directă cu spiritul centralist romano-catolic; iar în opoziție cu protestantismul, ortodocșii au vădit un „spirit de anti-reformă” specific catolicismului, spirit în care s-a accentuat „Tradiția în dauna Sfintei Scripturi și importanța actelor obiective ale Tainelor și a ierarhiei în dauna trăirii personale și în comuniunea legăturii cu Dumnezeu”¹⁶. În aceste afirmații obiective „transpare deschiderea spre dialog, refuzul de a emite judecăți apriorice, dorința de a valoriza tendințele de apropiere de învățătura autentică a Bisericii”¹⁷.

Care să fie însă principiul teologic al acestei deschideri? El constă chiar într-o concepție hermeneutică deschisă, refractară absolutizării textului scripturistic în litera lui. Pe de o parte, cu referire la documentul „Scriptură și Tradiție” al Comisiei Faith and Order al CEB, se subliniază că autorii lui, teologi protestanți și anglicani, reduc diversitatea tradițiilor deosebite ale Bisericilor actuale la acea diversitate de tradiții existente chiar în Sfânta Scriptură. Dar există astfel pericolul subminării unității Revelației divine după acceptarea canonului, și de aceea „căutarea unității între diferitele tradiții ale Bisericii va trebui să-și însușească unitatea Evangheliei, așa cum o reflectă pluralitatea diferitelor mărturii biblice”¹⁸. Pe de altă parte, „varietatea de gândire în interiorul Bibliei reflectă diversitatea răspunsurilor umane la acțiunile lui Dumnezeu”, de aceea „este important ca cercetătorul să nu se atașeze la o singură cugetare biblică, chiar dacă i se pare centrală”, căci aceasta „l-ar conduce la o neînțelegere a acestei varietăți și a acestei bogății”¹⁹. Este o regulă ce trebuie reținută și urmată, ni se atrage atenția,

¹⁴ Idem, „Sobornicitatea deschisă”, în *Ortodoxia*, 23 (1971), nr. 1, p. 171.

¹⁵ Vezi N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 249.

¹⁶ D. Stăniloae, „Sobornicitatea deschisă”, p. 171.

¹⁷ N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 249-250.

¹⁸ D. Stăniloae, „Sobornicitatea deschisă”, p. 165.

¹⁹ *Ibidem*, p. 165.

întrucât unele dintre deosebirile actuale dintre Biserici au apărut tocmai datorită faptului că ele au adoptat unilateral afirmații din Sfânta Scriptură, nescotind pe celelalte la fel de importante.

Al doilea principiu este koinonia – condiție primordială a Bisericii. Koinonia este fundamentală pentru înțelegerea Bisericii, ea exprimând viața împreună (F. Ap. 2, 44, 47), a fi într-o inimă și într-un cuget (4, 32), a avea toate în comun (2, 44); de asemenea, se mai referă și la „tru-pul lui Hristos” (cf. 1 Cor. 12) sau „a fi în” și „a rămâne în” Hristos (In. 14, 20, 23; 1 In. 3, 19-24)²⁰. Expresia atestă o realitate concretă, eclezială, îmbinare a dimensiunii verticale, izvorul harului dumnezeiesc, cu dimensiunea orizontală, adunarea văzută a poporului lui Dumnezeu. Și tot koinonia implică plenitudinea Bisericii în toate aspectele, dimensiunile și manifestările ei. Sensul de plenitudine nu este unul spațio-geografic, ci unul deopotrivă universal și local. În acest punct Părintele Stăniloae se opune concepției „eclesiologiei euharistice” – afirmată de teologul rus din diaspora N. Affanasiev – privind o opoziție față de „eclesiologia universalistă”. În opinia acestuia din urmă, arogarea exclusivă de Biserica Romano-Catolică și respectiv cea Ortodoxă a calității de Biserică universală constituie principalul obstacol în calea realizării unității creștine. Dar pentru Affanasiev am avea de face aici cu o pretenție gratuită și nefondată din punct de vedere teologic: „nu există o Biserică Universală, o Biserică întinsă pretutindeni, din care să facă parte toate Bisericile locale. Apartenența la o Biserică Universală nu e necesară unei Biserici locale pentru a fi Biserică deplină. Orice comuniune în care se săvârșește Euharistia și are ca centru un episcop este Biserică deplină, indiferent dacă se află în comuniune cu alte comunități care săvârșesc și ele Euharistia și au ca centru un episcop”. O astfel de poziție unilaterală era firesc să provoace reacția negativă a teologului român, pentru care, pe de o parte, Biserica nu este defel o monadă închisă în sine, izolată, iar pe de altă parte, unitatea Bisericii presupune în mod necesar și unitate în credință, relații frățești, unitate liturgico-sacramentală etc.²¹ Deși extrem de importantă, comuniunea euharistică nu exclude celelalte forme de comu-

²⁰ N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 264.

²¹ Detalii în D. Stăniloae, „Biserica universală și sobornicească”, în *Ortodoxia*, 18 (1966), nr. 2, p. 167-198.

niune sacramental-spirituală, iar în comentariul său la Sfânta Liturghie, Părintele Stăniloae subliniază că aceasta nu începe cu Euharistia ci culminează cu ea, dar abia după ce preotul rostește cuvintele „Să ne iubim unii pe alții...” și se rostește Crezul – așadar se realizează comuniunea de iubire și de credință²².

Și tot în raport cu reprezentanții „eclesiologiei euharistice” poate fi mai bine înțeleasă și „frângerea pâinii” – Euharistia ca Taina unității eclesiale. Este punctul culminant și semnul maxim al unității eclesiale, însă el nu exclude ci presupune în mod absolut necesar celelalte mijloace de unitate. Aceasta este premiza ce stă la baza considerațiilor Părintelui referitoare la intenția Patriarhului Ecumenic Atenagora de a se împărtăși dintr-un potir cu Papa Paul al VI-lea. Pregătindu-și vizita la Roma (octombrie 1967, replică a vizitei papei la Constantinopol în luna iulie a aceluiași an), Atenagora a vizitat pe Întâi Stătătorii Bisericii autocefale de la Belgrad, București și Sofia. Declarațiile anterioare venite de la Moscova și Leningrad, precum și întâlnirile avute cu ceilalți Întâi Stătători, l-au convins însă să renunțe: deoarece Roma nu a renunțat la vechile sale pretenții, nu poate avea loc un dialog „pe picior de egalitate”, și cu atât mai mult nu se poate realiza intercomuniunea. Din acest motiv, chiar dacă la Roma se pregătise deja o „misă de comuniune”, în ultimul moment s-a renunțat din ea la partea referitoare la consacrarea darurilor și împărtășire. În schimb, patriarhul Atenagora și-a exprimat dorința de a se ajunge la comuniune euharistică, dar numai după ce vor fi fost îndeplinite următoarele patru puncte: 1) continuarea dialogului iubirii, 2) și după acesta de un dialog teologic, 3) drumul acesta trebuie parcurs, chiar dacă nu se știe cât va fi drumul până la unitate, și 4) comuniunea se realiza abia după ce se va atinge unitatea de credință²³.

Că Părintele Stăniloae personal pare să fi avut un rol important în fermitatea arătată la București în a-l determina pe patriarhul Atenagora să renunțe la dorita intercomuniune de la Roma²⁴, o atestă utilizarea aceluiași ton categoric de respingere a acestui act și într-un studiu de mai târziu în care se spune: „Vaticanul a inventat o altă tactică: el nu mai dorește un

²² Idem, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 398.

²³ Idem, „Coordonatele ecumenismului din puncte de vedere ortodox”, p. 489-500.

²⁴ N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 274.

dialog teologic cu ortodocșii, ci propune realizarea unei comuniuni euharistice și prin aceasta o comuniune în toate Tainele cu ortodocșii, cele două Biserici rămânând mai departe Biserici diferite și distincte din punct de vedere dogmatic”²⁵.

Dar Părintele Stăniloae a respins intercomuniunea euharistică în orice condiții nu doar cu romano-catolicii. Mai exact, el a reiterat aceleași argumente cu caracter general valabil ca un principiu conducător pentru Biserica Ortodoxă, pentru ca în final să precizeze următoarele: intercomuniunea este „un produs al unui spirit de tranziție”, cuprinzând în sine „o gravă contradicție logică și reală”; „nu o coincidentia oppositorum, prin care e constituită orice unitate de bogată complexitate, ci o non-coincidentia oppositorum în care contrariile se anulează pur și simplu, în care negația face imposibilă afirmația sau îi reduce considerabil deplinătatea”²⁶. Indirect este vizat aici uniaticismul, propus ca „model de unitate” de Biserica Romei ortodocșilor; că acest model nu este în opinia Părintelui Stăniloae absolut deloc viabil, întrucât promovează pur și simplu o falsă unire, pur și simplu prin acceptarea formală a primatului papal, vom vedea într-un subcapitol viitor.

Mult mai prețuite sunt în gândirea Părintelui Stăniloae rugăciunile pentru unitatea creștinilor – semn al perspectivei sale mărturisitoare și profetice²⁷. Elocvent în acest sens este mai ales studiul său „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”²⁸. Aici se arată că aproapele nostru este orice om, și cu atât mai mult cei ce se numesc creștini. Dezbinarea dintre creștini are drept cauză nu „unitatea lor în diversitate”, ci ura manifestată din păcate atât de des. În chip contrar, legătura dialogică între persoane trebuie să se manifeste prin rugăciune și fapte bune, ceea ce demonstrează responsabilitatea față de ceilalți²⁹. Responsabilitatea aceasta nu are doar o dimensiune umană, ci constituie răspunsul pe care trebuie să-l oferim revendicării lui Dumnezeu. De ea vom răspunde la Judecată: „Cine din-

²⁵ D. Stăniloae, „Tendința Vaticanului după comuniunea euharistică cu ortodocșii”, în *Orthodoxia*, 24 (1972), nr. 3, p. 493.

²⁶ Idem, „În problema intercomuniunii”, în *Orthodoxia*, 23 (1971), nr. 4, p. 561.

²⁷ Vezi N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 275 ș.u.

²⁸ D. Stăniloae, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, în *Studii Teologice*, (1970), nr. 1-2,

²⁹ *Ibidem*, p. 30.

tre voi refuză să răspundă lui Dumnezeu cât timp trăiește pe pământ va răspunde în fața judecății lui Dumnezeu din viața viitoare ... pentru semenii săi, pentru care, nevoind să răspundă în viața aceasta, a voit să scape și de responsabilitatea față de Dumnezeu”³⁰. Și iarăși, caracterul profund ontologic și existențial al răspunderii transpare din următoarele afirmații: ea constituie mijlocul prin care „o persoană experiază legătura în care se află cu cealaltă, legătură care nu depinde nici de voința sa, nici de voința celeilalte, ci de structura dialogică imprimată în fiecare persoană”. În acest sens sobornicitatea este „opusul singurătății”³¹, iar valoarea deosebită pe care îl are acest termen – împreună cu noțiunea de „Biserici nedepline” – în viziunea ecumenică a Părintelui Dumitru Stăniloae, reprezintă tema subcapitolului ce urmează.

„Bisericile nedepline” și „sobornicitatea deschisă”

Mai mulți exegeți ai operei Părintelui Stăniloae au subliniat că cea mai substanțială contribuție a sa la teologia ecumenismului ortodox este aplicarea principiului „unitate în diversitate”³². O primă consecință a acestui fapt constă în aceea că, deși Biserica Ortodoxă este socotită Biserica adevărată, deplină, a lui Hristos, totuși celelalte confesiuni creștine nu sunt lipsite de valoare. Această relație paradoxală între Biserica Ortodoxă și „Bisericile nedepline”, este astfel exprimată: cele din urmă „s-au format într-o anumită legătură cu Biserica deplină și există într-o anumită legătură cu ea, dar nu se împărtășesc de lumina și de puterea deplină a soarelui Hristos. Într-un fel, deci, Biserica cuprinde toate confesiunile despărțite de ea, întrucât ele nu s-au putut despărți deplin de Tradiția prezentă în ea. În alt fel, Biserica în sensul deplin al cuvântului este numai cea ortodoxă (s.n.)”. Faptul că se poate vorbi de eclezialitate și în afara Bisericii propriu-zise, cea Ortodoxă, se datorează tot caracterului hristologic și pnevmatic pe care îl posedă întreaga creație. Astfel, pe de o parte „creația întreagă se află obiectiv încadrată în razele aceluiasi Logos preincarnațional, deci în faza Bisericii dinainte de Hristos, chemată să devină Biserica lui Hristos. Obiectiv și subiectiv, întreaga

³⁰ Idem, „Responsabilitatea creștină”, în *Ortodoxia*, 22 (1970), nr. 2, p. 186.

³¹ Idem, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, p. 29.

³² N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 262-264; C. Ioja, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 375.

omenire de diferite credințe cunoaște într-o oarecare măsură pe Logosul preincarnațional”. Este motivul care face ca să subziste „o anumită biserică” chiar și în afara creștinismului, căci „există încă legături ontologice ale forțelor umane între ele și cu Logosul dumnezeiesc”³³.

Pe de altă parte, „Duhul Sfânt nu e absent din nici o faptură și mai ales din cele ce s-au învrednicit de rațiune. El o susține în existență pe fiecare”, și de aceea „se întâmplă să aflăm și dintre barbari și nomazi mulți care duc o viață de fapte bune și resping legile sălbatice care stăpâneau odată în ei. Astfel se poate spune în chip general că în toți este Duhul Sfânt”³⁴.

Dacă Biserica depășește granițele sale canonice, fiind prezentă în diferite grade în întreaga creație, se subînțelege că cea mai mare apropiere de Biserica deplină, cea Ortodoxă, o au celelalte confesiuni creștine. „Cu atât mai mult – atestă Păr. Stăniloae – există această biserică în celelalte confesiuni creștine, dată fiind legătura lor prin credință cu Hristos, Logosul întrupat, și dat fiind că au în parte o credință comună în Hristos cu Biserica Ortodoxă, Biserica deplină (s.n.)”³⁵.

Promovarea Ortodoxiei ca Biserica Una Sancta, Trupul mistic al lui Hristos, cea definită în Simbolul niceeo-constantinopolitan ca una, sfântă, sobornicească și apostolică, este așadar o convingere de neclintit a Părintelui Stăniloae³⁶. Cu toate acestea, viziunea sa soteriologică nu este una exclusivistă, teologul român lăsând deschisă posibilitatea mântuirii și în afara Bisericii Ortodoxe pe seama următorului motiv: „În diferite confesiuni creștine, sunt mulți credincioși a căror viață creștină nu s-a redus la formulele doctrinare oficiale ale confesiunilor lor. Tradiția veche creștină a fost mai tare decât inovațiile de doctrină aduse de întemeietorii lor și susținute în mod oficial până azi de acele formațiuni și de teologii

³³ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 267-268.

³⁴ Părintele Stăniloae comentează astfel pe Sf. Maxim Mărturisitorul, „Răspunsuri către Talasie”, în „*Filocalia*”, vol. 2, p. 48; Cf. N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 262.

³⁵ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 268; Idem, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în *MO* (1970), nr. 7-8, p. 730-742. În acest fel Părintele Stăniloae se opune opiniei împărtășite de mitr. Platon, după care toate confesiunile creștine ar fi despărțăminte egale ale aceleiași unice Biserici. Vezi Cristinel Ioja, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 375.

³⁶ Vezi *Ibidem*, p. 268: „gradul celei mai intime prezențe lucrătoare a lui Hristos în sânul ei îl mărturiseste și îl experimentează Biserica Ortodoxă, care a păstrat tradiția de viață a Bisericii primare”.

lor”³⁷. Acesta este motivul pentru care, deși credincioșii simplii ai diferitelor confesiuni creștine „s-au pomenit în cadrul acelor denominațiuni cu credințe despre un Hristos care nu e prezent cu toată eficiența Lui mântuitoare în sânul lor, participarea lor nedeplină la Hristos, și aceasta în mare măsură fără vina lor, poate avea ca urmare o participare nedeplină la El și în viața viitoare, conform cuvântului Mântuitorului: „În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt”³⁸.

Conceptul cheie ce sintetizează deschiderea ortodocșilor spre membrii altor culte creștine e reprezentat în concepția Părintelui Stăniloae de „sobornicitatea deschisă”³⁹. În Simbolul de credință niceeo-constantinopolitan, Biserica este caracterizată ca fiind „catholică” sau sobornicească; din această perspectivă, ea este „un întreg organic, un organism sau un corp spiritual, o plenitudine (s.n.) care are totul, iar acest tot, această plenitudine e prezentă și eficientă în fiecare din mădularele ei, din actele ei, din părțile ei”. Altfel spus, Biserica este sobornicească nu doar într-un sens universal, ci și local; nu doar în „întregul” ei, ci și în fiecare „parte” – desigur, doar rămânând în relație cu celelalte „părți” –, fără ca acest fapt să determine o uniformizare monotonă: „Biserica are pe Hristos întreg cu toate darurile Lui mântuitoare și îndumnezeitoare și fiecare Biserică locală și chiar fiecare credincios Îl are întreg, dar numai întrucât rămâne în întregul corpului. Așa cum în orice celulă a unui corp e corpul întreg cu lucrarea lui, cu specificul lui, așa este în orice mădular sau parte a ei Biserica întreagă și prin aceasta Hristos întreg, dar numai întrucât respectivul mădular sau respectiva parte a ei rămâne în Biserică. Mădularele nu sunt uniformizate de aceasta, ci sunt complementare, datorită faptului că viața corpului întreg sau Hristos Însuși prin Duhul Sfânt e prezent în mod activ în toate”⁴⁰.

³⁷ Ca exemplu de învățături greșite promovate de ierarhia unei Biserici, fără însă a fi astfel percepută și de simplii credincioși, este dată doctrina romano-catolică despre Jertfa substitutivă a Mântuitorului sau, tot aici, doctrina despre grația creată.

³⁸ *Ibidem*, p. 269-270. C. Ioja, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 376, notează: „Observăm astfel o viziune deschisă nu numai spre situația confesiunilor în ansamblul lor, ci mai ales spre viața persoanelor umane chemate la iubirea deplină a lui Hristos pentru ele”.

³⁹ Idem, „Sobornicitatea deschisă”, în *Ortodoxia*, 23 (1971), nr. 2, p. 165-180.

⁴⁰ Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 284.

Această plenitudine a Bisericii ca Trup al lui Hristos, realizată prin prezența harului Duhului Sfânt în ea, reclamă cu necesitate „unitatea în diversitate”, adică depășirea oricărei forme de accentuare unilaterală a unui aspect sau altul din Tradiția eclezială. În formularea Părintelui D. Stăniloae, „o tradiție nu poate dura permanent când în ea e nedeplinătate, o insuficiență, pentru că generațiile următoare își dau seama de această nedeplinătate și caută să o depășească sau cel puțin să o întregească printr-o concepție mai cuprinzătoare, printr-un mod de viață lipsit de nedeplinătatea de care suferea cel de până atunci”⁴¹. Este punctul în care concepția despre „Bisericele nedepline” se întâlnește cu cea despre „sobornicitatea deschisă”: plenitudinea eclezială a Bisericii depline a lui Hristos, Biserica Ortodoxă, este deschisă tuturor, dar în această sobornicitate intră doar cei care renunță în accentuarea excesivă a unei părți din credința Apostolilor și doresc să trăiască „potrivit întregului”, în Biserica una, sfântă, sobornicească și apostolică⁴².

Părintele Stăniloae preia în dezvoltarea concepției sale despre „sobornicitatea deschisă” echivalarea făcută în general în teologia ortodoxă între termenul grecesc καθολικη și cuvântul de origine slavă sobornaia (derivat din verbul sobirati, „a aduna la un loc”, „a reuni”). Intenția acestei echivalări era de a exprima într-un mod mai pregnant tocmai plenitudinea eclezială de care am vorbit anterior. Numind Biserica „sobornicească”, precizează Părintele Dumitru Stăniloae, se exprimă într-un mod mai plenar decât prin utilizarea termenului „catolic” „modul sinodal de păstrare a învățaturii Bisericii la nivel episcopal, dar și modul general comunitar al practicării învățaturii. Toată Biserica este un Sinod permanent, o comuniune (koinonia), o convergență și o conlucrare permanentă a tuturor membrilor ei, căci numai în această stare se păstrează și se valorifică bunurile ei spirituale”⁴³. Comuniunea implică așadar complementaritate, ceea ce diferențiază accepțiunea ortodoxă a termenului „catolicitate” de cea romano-catolică – universalitate – și anglicană – integritatea credinței: în sobornicitate se cuprinde „sensul participării active a tuturor credincioșilor la bunurile spirituale ale lui Hristos în duhul deplinei co-

⁴¹ Idem, „Unitate și diversitate în Tradiția Ortodoxă”, în *Ortodoxia*, 22 (1970), nr. 3, p. 333.

⁴² Vezi N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 283.

⁴³ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 283.

muniuni, aceasta constituind însăși Biserica în calitate de organism sau trup al lui Hristos”. Astfel, sensul ortodox nu le exclude, ci le include pe celelalte două sensuri, căci „această comuniune ar îmbogăți cu atât mai mult pe fiecare, cu cât ar cuprinde mai mulți membrii, dacă e posibil pe toți creștinii și pe toți oamenii”⁴⁴.

În Teologia Dogmatică Ortodoxă, Părintele Stăniloae leagă sobornicitatea de unitatea Bisericii – primul termen arată de ce natură este această unitate eclezială – scriind că unitatea se realizează și se menține „prin convergența, comuniunea, complementaritatea unanimă a membrilor ei, nu printr-o simplă alăturare sau printr-o contopire a tuturor într-un tot uniform”. Nu universalitate centralistă, ca în romano-catolicism, ci complementaritate a membrilor în plenitudinea unui singur corp, Biserica (de aici redarea directă a „catolicității” prin termenul de „întregime”, holon)⁴⁵.

Într-un alt studiu, sobornicitatea este echivalată cu sinodalitate și este legat de apostolicitate (și continuarea acestei slujiri în lucrarea episcopală). Pe de o parte, mărturisește Părintele Stăniloae, s-a ales acest termen pentru a se reda „caracterul general al Bisericii de îmbinare a unității cu diversitatea armonioasă”; pe de altă parte, se unește strâns sinodalitatea episcopală cu sinodicitatea Bisericii ca întreg – în care se include în mod necesar și sinodalitatea –, ultimul termen devenind sinonim cu sobornicitatea⁴⁶. Bazele acestei sinodicități ar consta în⁴⁷:

- Umanitatea ca întreg identic după ființă, dar divers în persoanele ce îl constituie. Omul este o ființă dialogică, și de aceea el se găsește în comuniune cu ceilalți semeni, oferind și primind ajutorul lor;
- În sens teologic larg, sinodicitatea provine din faptul că omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu și chemat spre asemănarea cu El;
- În plan mai larg, sinodicitatea se manifestă în cadrul familiei și al neamului. Părintele Stăniloae atestă că neamurile nu sunt rezultatul păcatului strămoșesc, dar păcatul este cel care a făcut ca, în de-

⁴⁴ Idem, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, p. 516.

⁴⁵ Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 283-284.

⁴⁶ Idem, „Natura sinodicității”, în *Studii Teologice* (1977), nr. 9-10, p. 611.

⁴⁷ N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 279-280.

cursul istoriei, diversitatea personală și etnică să devină motiv de abuz, prilej de accentuare unilaterală în dauna altuia. Dimpotrivă, „sinodicitatea este echilibrul sănătos între unitate și diversitate ... fără slăbirea unității și fără amenințarea diversității”;

- În concluzie, sinodicitatea este realizată în Hristos și în Biserică – adunare a tuturor în Hristos⁴⁸, sub acțiunea Duhului Sfânt, „Duhul comuniunii”. Doar în acest mod persoanele nu sunt subordonate una alteia, iar instituția nu se constituie în afara sau mai presus de persoane, înăbușindu-le pe acestea⁴⁹.

De reținut este că, fie prin termenul sobornicitate, fie prin termenul sinodicitate – utilizat posibil ca reacție împotriva panslavismului⁵⁰ –, Părintele Dumitru Stăniloae a dorit să scoată în evidență dimensiunea concretă, practică, și nu teoretică a termenului: „Sobornicitatea trebuie să fie de fapt o trăire a credinței într-o comuniune vie (s.n.); ea e universalitate creștină în formă de comuniune (koinonia)”⁵¹. Termenul de universalitate folosit aici nu este defel întâmplător. El implică deopotrivă învățătura și trăirea ei – sobornicitatea este „unitatea atotcuprinzătoare a învățăturii creștine trăite de comunitatea universală și liberă a creștinilor” – nu doar în sens restrâns, ci ca misiune pentru toți creștinii: „soborul a toată lumea, în care toți creștinii (s.n.) își aduc înțelegerea întregii realități divine revelate și a întregii umanități văzute în lumina revelației integrale, pentru a o împărtăși tuturor și pentru ca fiecare să se împărtășească de înțelegerea tuturor. Soborul sufletelor trebuie să realizeze sau să valorifice soborul sau sobornicitatea ideilor, o armonie a tuturor înțelegerilor și a înțelegerii de către toți a tuturor aspectelor realității divine și umane revelate. Evanghelia, în totalitatea cuprinsului ei, reflectă înțelegerea întregii realități umane și Biserica menținându-o, are în principiu această înțelegere universală în formă de comuniune (koinonia) sau de sobor”⁵².

Cea care a realizat în mod plenar acest principiu este, după Părintele D. Stăniloae, Biserica Ortodoxă, care, în principiu, a păstrat totali-

⁴⁸ Vezi D. Stăniloae, „Natura sinodicității”, p. 605-607.

⁴⁹ Idem, „Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii”, în *Ortodoxia*, 19 (1967), nr. 1, p. 39.

⁵⁰ Cf. N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 279, nota 130.

⁵¹ D. Stăniloae, „Sobornicitatea deschisă”, p. 172.

⁵² *Ibidem*, p. 172.

tatea învățaturii creștine, apostolice⁵³. Totuși, contrar a ce s-ar putea crede la prima vedere, „este de remarcat viziunea cuprinzătoare a Părintelui Stăniloae, lipsa de rigiditate și elasticitatea gândirii sale care converge în acceptarea altor creștini decât ortodocșii la deslușirea aspectelor realității divine și umane revelate”⁵⁴. Într-adevăr, teologul român subliniază că la actualizarea învățaturii de credință creștină, la înțelegerea ei tot mai concretă, mai adâncă și mai vie, corespunzător nivelului de înțelegere ale fiecărei generații, „sunt chemate să-și aducă o contribuție și tradițiile altor formațiuni creștine (s.n.), chiar dacă ele au reținut aspecte mai puține sau au accentuat prea exclusiv pe unele din totalitatea realității spirituale divino-umane a creștinismului”⁵⁵. „Subiectul” cunoașterii teologice este un Cine, nu cu ce, și de aceea ființa divină rămâne mereu incognoscibilă rațiunii umane, care nu poate să o cuprindă totalmente chiar și atunci când Dumnezeu i Se revelează. Cu referire la formulările de credință, ni se atrage atenția să nu ne atașăm de niciuna ca de „ultima realitate”, după cum afirmau Bonhoefer sau Congar, căci „toate sunt numai penultimele”. Dimpotrivă, „trebuie să admitem și moduri noi de a exprima pe Dumnezeu, mai bine-zis legătura noastră cu El. Aceasta înseamnă recunoașterea tuturor modurilor creștine de exprimare de până acum a lui Dumnezeu ca având o valoare, dar și o anumită conștiință a nedeplinătății, a relativității lor. Amândouă aceste atitudini ale conștiinței creștine ne pot ajuta să înaintăm pe drumul unității dintre creștini”⁵⁶. (În sensul că nu se promovează o viziune exclusivist-reducționistă în raport cu alte tradiții, nici nu

⁵³ Vezi Idem, „Unitate și diversitate în Tradiția ortodoxă”, p. 337: „Biserica Ortodoxă, păstrând și practicând până azi Tradiția apostolică, a păstrat și practicat până azi Revelația integrală în Hristos prin Duhul Sfânt. Prin Tradiție, credincioșii Bisericii Ortodoxe se bucură de toată lucrarea mântuitoare a lui Hristos în cadrul ei sau de comuniunea cu Hristos în integritatea Lui”.

⁵⁴ C. Ioja, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 373.

⁵⁵ D. Stăniloae, „Sobornicitatea deschisă”, p. 172.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 173. Aceste afirmații fac de neînțeles critica adusă de unul dintre patrologii greci contemporani, Stilianos Papadopoulos, la adresa „sobornicității deschise”: el remarcă cu ocazia Simpozionului „Dumitru Stăniloae” ținut la București pe 3-4 octombrie 2000, că noțiunea ar fi „prea generală”. Totuși, din afirmațiile teologului român nu se desprinde în nici un caz dorința de relativizare a adevărului de credință. Vezi Constantin Păuleanu, „Dimensiunea ecumenică a operei Pr. Prof. Dumitru Stăniloae”, în *Analele Universității din Craiova* 7 (2002), nr. 10, p. 165.

se încearcă relativizarea învățaturii de credință plene, ce se regăsește în Biserica Ortodoxă.)

Acesta este modul de înțelegere al teologiei ca integrată în noțiunea de „sobornicitate deschisă”. Noțiunea are la bază apofatismul inerent oricărei formulări teologice, și de asemenea un dinamism continuu al Duhului Sfânt – Duhul inspirației divine atât în alcătuirea „scrierilor” sfinte (mai exact în acte, cuvinte și imagini⁵⁷), cât și în înțelegerea lor – ce implică un anumit pluralism. Se cere neîncetat „o deschidere mereu mai înțelegătoare și mai cuprinzătoare spre Dumnezeu Cel mai presus de ele, o înaintare continuă în bogăția Lui spirituală infinită”. „Sobornicitatea aceasta deschisă, transparentă și continuu depășită implică însă și un anumit pluralism teologic sau de înțelegere a lui Dumnezeu ... a tuturor înțelegerilor altora, cuprinse în misterul apofatic al lui Dumnezeu”. A fi sobornicesc înseamnă așadar a fi mereu deschis spre alte exprimări și concepte teologice, doar așa putându-se realiza „unitatea în diversitate”: „Duhul sobornicesc al cuiva implică un anumit pluralism, întrucât, înțelegând misterul apofatic al lui Dumnezeu în care sunt cuprinse toate, are o deschidere și pentru cel ce nu are aceeași largă înțelegere ca el a tuturor aspectelor realității, știind că și înțelegerea mai îngustă a lui se sizează tot ceva din Dumnezeu. ...Așa se produce o înțelegere simfonică a tuturor, în care înțelegerile lor se interpenetrează, comunică între ele, fără să se uniformizeze. În această sobornicitate deschisă, transparentă și într-o continuă mișcare de depășire în sens vertical și orizontal, primesc o valoare nu numai chipurile și formele din Biserică sau din lumea creștină, ci toate ale lumii”⁵⁸.

În opinia noastră este pe deplin afirmată aici vocația universală a Ortodoxiei, la care aceasta nu poate renunța decât printr-o renunțare la ceva ce ține de ființa sa. Într-un capitol viitor ne vom referi la misiunea ortodoxă și aspectele ei, după cum apar expuse într-un studiu al Părintelui Stăniloae, dintre care relevanța ecumenică trebuie să fie prezentă în mod absolut necesar. Ne rezumăm aici a sintetiza modul în care marele teolog român a înțeles sobornicitatea eclezială ca fiind „deschisă” (ecumenică): ea este „cunoașterea, înțelegerea, trăirea-experierea, mărturisirea

⁵⁷ Vezi Idem, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în *Ortodoxia*, 20 (1968), nr. 3, p. 347-377.

⁵⁸ Idem, „Sobornicitatea deschisă”, p. 178-179.

rea, valorificarea și actualizarea credinței Apostolilor în integralitatea sa, la care sunt chemați toți creștinii – uniți după ființă, dar diverși după persoane, familie, neam și tradiții, fiind prinși în țesătura dialogică între ei înșiși și între ei și Dumnezeu, într-o comuniune (*koinonia*) ce poate deveni tot mai accentuată pe măsură ce ei tind ca toată viața lor să se desfășoare „potrivit întregului”, conform plenitudinii⁵⁹ – așadar nu în sens cantitativ, spațio-temporal, ci calitativ, ca viață în Duhul lui Hristos.

Încheiere

Părintele Stăniloae a fost declarat „un teolog panortodox”, respectiv „cel mai creativ și influent teolog ortodox contemporan” (Jürgen Moltmann)⁶⁰, iar Olivier Clément afirma la rândul său: „cu adevărat părintele Stăniloae este astăzi cel mai mare teolog ortodox. Pe măsură ce va fi tradus în limbile occidentale, opera sa se va afirma ca una dintre creațiile majore ale gândirii creștine din a doua jumătate a secolului nostru (adică secolul XX, n.n.)”⁶¹.

Laudele la adresa operei Părintelui Dumitru Stăniloae vin și din partea altor teologi ortodocși de seamă⁶², care au prețuit dimensiunea universală a operei marelui teolog român.

Deși contribuția ecumenică a Părintelui Stăniloae este indubitabilă, există totuși și anumite aprecieri ale sale – e drept, datând de la apusul vieții – care l-ar plasa la fel de categoric în tabăra antiecumenistă. Asupra acestui aspect am insistat, împreună cu colegul meu, Ciprian Iulian Toroczkai, într-o lucrare publicată anterior⁶³. Aici s-a arătat că, din punct de vedere al participării la dialogul ecumenic, biografia sa trebuie împărțită în

⁵⁹ Vezi N. Moșoiu, *op. cit.*, p. 281-282.

⁶⁰ Jürgen Moltmann, „Geleitwort”, în Dumitru Stăniloae, *Orthodoxe Dogmatik* vol. 1, trad. Hermann Pitters, Cologne/Gütersloh, 1985, p. 10.

⁶¹ Olivier Clément, „Le père Dumitru Stăniloae et le génie de l'orthodoxie roumaine”, în Ioan I. Ică jr. (ed.), *„Persoană și comuniune”...*, p. 82-89.

⁶² Kallistos Ware, „Foreword”, în Dumitru Stăniloae, *The Experience of God*, trad. I. Ioniță și R. Barringer, Holy Cross Press, Brookline, Mass., 1994, p. IX-XXVII; John Meyendorff, „Foreword”, în Dumitru Stăniloae, *Theology and the Church*, trad. R. Barringer, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1980, p. 5-8.

⁶³ Pr. Aurel Pavel, Ciprian Iulian Toroczkai, *Adevăratul și falsul ecumenism: perspective ortodoxe asupra dialogului dintre creștini*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 132 ș.u.

trei etape distincte. Astfel, până la eliberarea sa din închisorile comuniste (1964), Părintele Stăniloae nu ia parte la acest dialog; odată cu evenimentul amintit, precedat și de intrarea Bisericii Ortodoxe Române în Consiliul Ecumenic al Bisericilor (noiembrie 1961), el devine însă un participant destul de activ la diverse întruniri ecumenice⁶⁴; în fine, retragerea la pensie și instaurarea libertății în urma Revoluției din decembrie 1989 au consacrat sfârșitul participării ecumenice a marelui teolog român; mai mult decât atât, în ultimii ani el a dat mai multe interviuri în care, la solicitarea interlocutorilor să se pronunțe vizavi de ecumenism și relevanța lui, a avut mai multe afirmații dure la adresa acestuia – în contrast cu cele publicate anterior în diverse studii și articole⁶⁵.

Totuși, după cum am mai precizat, această constantă ecumenică a operei lui Dumitru Stăniloae este o realitate de netăgăduit. Drept urmare, amintim ceea ce spunea Ion Bria, care răspundea ferm la unele afirmații

⁶⁴ În perioada participării sale la dialogul ecumenic, Părintele Dumitru Stăniloae a luat parte, cu referate, la următoarele întruniri mai importante: Addis-Abeba (19-29 august 1971), prima consfătuire oficială a ortodocșilor cu necalcedonienii; Cernica (1974), consultația ortodoxă privind Adunarea Generală a CEB de la Nairobi (1975), având ca temă misionară *Confessing Christ Today*. Aici Părintele Dumitru Stăniloae a ținut o conferință despre „Centralitatea lui Iisus Hristos în teologie și în misiune”; Goslar (19-23 noiembrie 1979), prima întrunire a dialogului BOR-EKD, cu tema *Sfânta Scriptură, Tradiția și Mărturisirea*, unde Părintele Stăniloae a susținut referatul principal intitulat „Sfânta Scriptură și tradiția apostolică în mărturisirea Bisericii”; Iași (24-26 octombrie 1980), a doua întrunire a dialogului BOR-EKD, cu tema *Tainele Bisericii în „Confessio Augustana” și în Mărturisirile de credință ortodoxe din secolele XVI-XVII*, unde Părintele Stăniloae a conferențiat despre „Sfintele Taine în Mărturisirea de la Augsburg în concepția luterană de azi și învățătura ortodoxă”; Hüllhorst (28 mai-3 iunie 1982), a treia întrunire a dialogului BOR-EKD, având ca temă *Pocăința și Mărturisirea în credința și viața Bisericilor noastre și însemnătatea lor pentru înnoirea și sfințirea creștinilor*. Părintele Stăniloae a susținut referatul principal, cu titlul „Înnoirea și sfințirea credincioșilor prin Taina Spovedaniei, după învățătura Bisericii Ortodoxe, pe baza Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții”; München (30 iunie-6 iulie 1982), a doua întrunire din cadrul „dialogului iubirii” purtat între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică, centrat pe tema *Taina Bisericii și a Euharistiei în lumina Tăinei Sfintei Treimi*.

⁶⁵ În spațiul virtual circulă mai multe interviuri transcrise (chiar și o înregistrare) în care Pr. Stăniloae se pronunță împotriva dialogului ecumenic, denunță devierile doctrinare catolice și protestante, ba chiar împrumută celebra formulă a Pr. Iustin Popovici – ecumenismul este „panarezia secolului XX”. Spre exemplu, vezi <http://www.crestinortodox.ro/interviuri/parintele-staniloae-ultimul-interviu-70480.html>.

critice ale Părintelui Stăniloae vizavi de ecumenism, vehiculate de studenți, jurnaliști, reporteri, teologi autoprocamați sau „amatori de Filocalie”: „Părintele Stăniloae n-a conceput Ortodoxia ca un *alibi* pentru teze antiecumenice”. Mai mult decât atât, „nu există un capitol din Dogmatica sa fără un comentariu asupra implicațiilor ecumenice ale acestui capitol”. În același timp, „divergențele confesionale sunt vizate și numite fără ocol, cu acuratețe și fermitate”, fiind totuși situate în „centrul mare” al unei *sobornicități deschise*, al Tradiției patristice inclusive, „ce aparține tuturor”⁶⁶.

⁶⁶ I. Bria, „Părintele Dumitru Stăniloae și hermeneutica teologică”, p. 167-169.